

A KÉPZŐMŰVÉSZETI KRITIKA A HÍD ELSŐ ÉVFOLYAMAIBAN

B E L A D U R A N C I

Szabadkán, ahol 1934 májusában megjelent a magyar nyelvű ifjúsági folyóirat, a *Híd képzőművészeti kritika* a szó valódi értelmében nem volt. Létezett viszont egy időről időre dinamikussá váló képzőművészeti élet, amely marandó értékű eseményekkel szerepel a vajdasági művészettörténetben. A harmincas években figyelemre méltó alkotók tevékenykedtek a városban. Néhányuk, mint például Oláh Sándor (1886–1966) vagy Farkas Béla (1893–1941), sajtószerű értékei az itteni festészetnek. Külön jelentőségű Balázs G. Árpád (1887–1981) festő és elsősorban szociális érdeklődésű grafikus, aki ilyen elkötelezettségével az elsők között jelentkezett Jugoszláviában. A Bécsben és Párizsban iskolázott Geréb Klára (1901–1944) festőnő néhány kiállítás szakavatott méltatásával tűnt ki. Meg kell említeni két festő-pedagógus, Dragan Beraković-Baja (1902–1972) és Sava Rajković (1903–1977) tevékenységét és lehetséges hatását is; tanulmányaik elvégzése után bizonyos időt a neves André Lhote párizsi műtermében töltöttek el, a modern művészetet a forrásvidéken ismerték meg, s párizsi tapasztalataikat átadhatták a szabadkai gimnázium diákjainak. Beraković 1933-ban Belgrádba megy és csatlakozik a Život csoporthoz, amely vitathatatlanul a szociális törekvések kezdeményezőjévé válik a képzőművészetben. A csoport ugyan illegális, tagjai viszont minden legális formát kihasználnak, hogy érvényesítsék antifasiszta programjukat.

A szabadkai képzőművészeti légkör nem olyan forró, mint a belgrádi, itt nincsenek olyan alkotók, akik a „szocialista realizmus” felé irányuló mozgalom harcias politikai magvához tartoznának. Mégis, a körülmények folytán 1933-ban Szabadkán és Zomborban megrendezik első önálló kiállítását Hanga Andrásnak (1912–1988), a kivételes tehetségű autodidakta festőnek, akit sorsa és ösztöne is a szociális témákhoz vezetett. Habár nem hangsúlyozta, mégis nyilvánvaló, hogy folytatja azt a szociális irányvételű, angazsált áramlatot, amelyet egy évtizeddel korábban Szabadkán Balázs G. Árpád kezdeményezett, a jugoszláv képzőművészetben mindinkább jelen levő alkotó, aki keserű hang-

vételű képeihez a jogfosztott napszámosok, favágók, koldusok, kubikosok és más, az élet peremére szorult emberek életéből választott motívumokat. A soha be nem vallott példaképhez hasonlóan Hangya is állhatatosan a mélyre szorult embereket örököltette meg. Talán idekíváncsozik, hogy ugyanabban az évben, 1933. február 14-én a *Napló* egy kiállításról számol be (*A szubotícai főgimnázium és a fiúpolgári rajzkiállítása*), s rendkívüli tehetségként említi Boscshán Györgyöt és Acs Józsefet, az előbbit Baja Beraković, az utóbbit pedig Kuluncsics Andor (1897–1967) tanítványaként. Természetesen a szabadkai újságok a többi vajdasági napi- és hetilaphoz, illetve folyóirathoz hasonlóan nemcsak diákrajz-kiállításokról szóló híreket, hanem tárlatismertetőket, művészekről szóló cikkeket, velük készült interjúkat is közölnek. Ezek alapján tudjuk, hogy élénk volt a képzőművészeti élet, kiállítások, események sorjázta.

Az újságokból tudjuk, hogy 1934 tavaszán Olaszországban sikeresen mutatkozott be Gyelmis Lukács fiatal szabadkai festő, vagy hogy Újvidéken Baranyi Károly szobrásszal és Baranyiné Markov Zlatával közösen állított ki Farkas Béla. Több más érdekes képzőművészeti esemény is volt a vajdasági városokban és nagy művészeti központokban.

A „társadalomtudományi és irodalmi ifjúsági folyóirat”-ként induló *Híd* a legelső számában nem szentel figyelmet a képzőművészetnek, s a másodikban sem találunk ilyen témájú cikket. Csak a harmadik, júliusi számban, a *Figyelő* rovatban bukkanunk Lévay Endre első ilyen témájú szövegére – *Szeressük azt, ami a miénk!* – amely felhívja a figyelmet a művészre, Hangya Andrásra: „A kép az ő igazi élete, gondolata és álma. A Munkanélküliek, az Utcalányok, a Szegény temetés, a Vihar képeken át vibrál a lelkének meleg lehelete. A borongós égbolt alatt a sivár, sárgazöld búzatáblák, a tengerróna: ez a Vajdaság. Rajta sáros, agyongyötört emberek, a munkanélküliek . . .”

A szöveg elsősorban a motívumokra s nem a képzőművészeti kifejezésre hívja fel a figyelmet, kétségtelenül meghatározva a *Híd* esetleges képzőművészeti rovatának az irányvételét. Szemmel látható Lévay Endre szerkesztő és a munkatársak lelkesedése Hangya András alkotásaiért a témaválasztás miatt, amit magukénak vallanak a tudósítóktól az írókig mindazok, akik természetesen közel állnak a munkásmozgalomhoz. Egyébként is a gazdasági válság és a munkanélküliség a kor jellemzője, s maga a város is lépten-nyomon „motívumot” kínál.

Ugyanabban az időben, 1934-ben Mirko Kujačić festő belgrádi műtermében megalakul a Život elnevezésű illegális művészcsoport. Az egybegyűltek között van Dragan Beraković-Baja egykori szabadkai tanár is. Ahogyan erről az alapítók egyike, Đorđe Teodorović festő tanúskodik, a csoportnak az volt a célja, „hogy szociális témájú műveket alkossunk, hogy munkánkhoz és a haladó szellemű művészeti program megvalósítására minden meglévő legális formát felhasználjunk. A kötelezettségek közé tartozott szociális tartalmú képek kiállítása is . . .” Ahogyan Balázs G. Árpád sem tartozott soha ehhez a csoporthoz, úgy Hangya András tevékenysége sem volt soha „programozott”, s bizonyos, hogy – akkor – a *Híd* szerkesztőségének sem volt semmi köze a belgrádi képzőmű-

vészeti eseményekhez. Az új folyóirat fiataljainak saját álláspontjuk és irányvételük volt.

Elsősorban tartották a távolságot a város „képzőművészeti életével”, a művészekkel, kiállításokkal és minden egyébbel szemben, ami nem volt „ifjúsági”. Csupán egyszer, mellékesen, 1937-ben írja Laták István: „. . . Balázs G. Árpád egy-két képén keresztül sejtettem meg, mi lehet egy fejlett képkultúra”.

Átfogóan tekintve, az ilyen álláspont nem lehetett véletlen. A szerkesztőség valószínűleg úgy érezte, nem nőtt fel ahhoz, hogy érdemileg művelje a képzőművészeti kritikát, másrészt pedig feltételezhető, hogy megvetették a művészek „polgári” irányultságát, viszont nyilvánvaló, hogy külön témaként időről időre foglalkoztak az ifjú tehetségek képzésével, tudásukhoz mérten és irányvételükkel összhangban. Kezdetben a baloldali irányvétel fiatalos, avantgárd lendületként hatott, de megfelelő alap nélkül. „Radikálisabb balratolódása azonban csak 1936-ban kezdődött, 1938-tól 1941-ig pedig Jugoszlávia Kommunista Pártja magyar nyelvű orgánuma, programját Pap Pál írta meg *Ár* ellen című cikkében” (Bori Imre).

Volt, amiről következetesen nem írtak a *Híd* lapjain, de arról is kevés szöveget találunk, amiért síkraszáltak.

1934 – Lévay Endre Hangya Andrásról szóló említett írása után a 4. számban Schwarczer Gyula zentai tudósításában (*Tegyünk is azért, ami a miénk!*) anyagi támogatást kér a tizennyolc éves, tehetséges Tóth József számára, akit szívesen fogadna tanítványául a hírneves Ivan Meštrović. „Tenni is kell érte. Fiatal testvérünk tehetsége nemcsak az övé. A magyarságé is . . . A »Híd«, a jugoszláviai magyar fiatalság van mellette. Tanulni fog. Eljut Zágrebba . . . Szeressük s tegyünk azért, ami a miénk, de szeressük azt is, ami az egész emberiségé.”

Ma is irigylésre méltó gyorsasággal és hatékonysággal a *Híd* fiataljai a zentai kiállításon „mozgósították” a közönséget, huszonöt kiállított művet adtak el, és sikerült annyi pénzt összegyűjteniük, hogy a tehetséges asztalossegéd elutazhatott Zágrobba. Sajnos, betegsége elhatalmasodott, és Tóth József 1935. június 10-én elhunyt. A zentai kiállításon bemutatkozó másik Tóth, Tóth István 1937-ben folytatta a tanulmányait, és szobrász lett.

Az 5. (szeptemberi) számban két képzőművészettel kapcsolatos szöveget találunk. A 31. oldalon S. G. (Schwarczer Gyula) cikkét – *Beszámoló a Híd zentai kiállításáról* –, amelyben négy ifjú tehetségről ír, az említett két Tóthról, valamint Majlendről és Bálintról, akiknek később nyoma veszett. A cikkíró szerint „Szép diadal volt ez a kiállítás a közöny felett . . .”, s hangzatosan állapítja meg, hogy „a jelenné vált jövő már múlt”. Ez az ujjongás avantgárd üzenetként visszhangzik, pedig a kiállítás nem volt az. Igaz ugyan, hogy Tóth József (1916–1935) művei erőteljesek, lendületesek, kifejezőek az arcok és az izmos emberalakok, megrázó az *Anyá halott gyermekével* dombormű, vagy a *Talicskázó*, amely Balázs G. Árpád motívumára emlékeztet, meggyőző a *Hajóvontatók* vagy a fehér márványba faragott Jézus-fej, amely már sejteti azt a tehetséget, amelyet a zentai közönség még nem látott. Tóth József nem utánoz,

a sajátosság szemmel látható! Az „ifjú Hidasok” méltán tarthaták első kötelességüknek a tehetséges szobrász továbbképzésének elősegítését.

A másik szöveg Kovács Sz. Zoltáné: *Gondolatok a képzőművészetről*. Jelentőségét az idő távlatából érzékelhetjük igazán. A fiatal Kovács Sztrikó Zoltán (1912–1985) sokoldalú tehetség és ügyes illusztrátor, akinek az érdeklődése később más irányba fordul. Akkor azonban az ifjú tehetségek egybegyűjtéséért, a továbbképzés feltételeinek megteremtéséért száll síkra, s a figurális rajzkör bejelentésével mintegy előrevetíti a későbbi eseményeket. Szerinte „a művészet legfőbb jellemzője az embernek”, s ezért kiemeli a fiatalok szándékát, hogy „nagyszabású kollektív kiállításokat” rendezzenek az elkövetkezőkben.

A 6. (októberi) számban támogató válasz olvasható. Az *Eszmecsere* rovatban Almádi Antal *A művész is élje az életét*. Gondolatok Kovács Sz. Zoltán nagyszerű cikke olvasása közben című írásában hangsúlyozza: „... helyes gondolat felvetni az »ifjú képzőművészek egyesülete« megalakításának kérdését . . . Szentán a négy »Híd«-kiállító, Mólon Szabady Pál a festő, Noviszádon Wellner Albert a grafikai munkás, a cikkíró Kovács Sztrikó Szuboticán, Almási a munkásrajzoló szintén Szuboticán, a már elismert nagy tehetségű, de valószínűleg felületes újságírókkal kissé túlprimadonnázott Hangya Bandi. És a többi város . . .”

Érdekes a bíráló hangvétele, a „túlprimadonnázott” jelző. A szerző kemény hangot üt meg, annak ellenére, hogy akkoriban a fiatal tehetségek őszintén barátkoztak, alkottak, de tudtak szigorúak, kíméletlenek is lenni. Erről a barátkozásról így ír az egyik részvevő: „Csak kevesen tudják, hogy ezeket az eseményeket követően egy Zentáról Szabadkára átköltözött idősebb szobrász, aki egy ideig Ligeti tanítványa volt, de megrekedt a szenteket ábrázoló, templomok és magánosok számára készült szobrocscák tömeggyártásában és akit csak Rózsai néni néven ismert meg környezete – a fiatal tehetségek rendelkezésére bocsátotta szerény kis Broz utcai műhelyét, hogy ott dolgozzanak, csiszolják hiányos mesterségbeli tudásukat.

Ebben a Broz utcai homályos műhelyben találtak Hangya Bandi festő, Erdei Sándor rajzoló, Reszler Ilona szobrász, Szilágyi László festő, Szegő Ernő rajzoló, Gótteszman Tibor szobrász, akik, ha össze tudtak kaparni megfelelő összegű pénzt, modellt szereztek és egymást korrigálva igyekeztek jobbat és szebbet alkotni.”

Hasonlóan emlékezik vissza Almási Gábor szobrász is: „Ebben az időben került a kezembe a sokszorosított ifjúsági folyóirat, az Órtűz . . . felkerestem a szerkesztőt, Kiss Józsefet . . . Itt ismertem meg Kovács Sztrikó Zoltánt, Tóth Bagi Istvánt . . .”

1935 – Ebben az évben a szerkesztőség keveset foglalkozik a képzőművészettel. Csak a 6., júliusi számban olvasható Léway Endre: *Nemzedékünk iparművészete* című írása, amelyben megemlíti az elhunyt Tóth Józsefet, s leszögezi, hogy „homály fedi nemzedékünk iparművészetét”, továbbá szót ejt Almási Gáborról mint „tehetséges bútortervezőről”.

1936 – Ilyen szempontból a következő év sem hagyott jelentősebb nyomot, de a *Híd* körüli csoport már jelen van a művészet területén. Hangya András ekkor megy Belgrádba. Később így beszélt Bordás Győzőnek arról, hogy volt-e kapcsolata a szabadkai művészekkel: „Nem. Sőt, őszintén megvallom, 1936 előtt még kiállításon sem voltam, nemhogy festői műtermet láttam volna. Én magam tanultam ekkor, hogy kell festeni. Az égvilágon semmit sem tudtam. Ez látszik is legkorábbi rajzaimon. Művészettörténészek igyekeztek párhuzamot vonni az én munkáim és a zágrábi Zemlja meg a belgrádi Život csoport tagjai között. Nem ismertem őket. A szabadkaiak közül először talán Balázs G. Árpád dolgait láttam, de prágai kubista dolgai nem voltak rám hatással. Az első festő, aki igazán tetszett, az Đorđe Andrejević Kun volt Belgrádban.”

Belgrádban előbb Petar Dobrović rajztanfolyamára járt, aki 1937-ben beajánlotta a képzőművészeti akadémiára. A csoportból itt találkoztak hárman: Ács József (1914–1990), akit Szabadkán Baja Beraković kubizmusra, Kuluncsics Andor rajzra tanított, s aki 1934-ben érkezett Belgrádba az akkori Művészeti Iskolába, az Akadémia elődjébe; Boschán György (1914–1948), szintén Baja Beraković egykori tanítványa, aki 1936-ban került az Akadémiára, és Hangya, akit Dobrović irányított ide.

Almási Gábor (1911) asztalossegéd, Tóth József barátja és szintén autodidakta szobrász első ízben Újvidéken mutatja be szobrait egy csoportos kiállításon Veréb Ilona, Csapó László, Tolnai László és Szilágyi László amatőr festők képei mellett.

1937 – Az 1–2. (január–februári) számban a *Figyelő* rovatban *Magyar olvasókör* (*Népkör*) címmel az átszervezéssel kapcsolatban egyebek között az olvasható: „A fiatalság kulturális és társadalmi életének kialakulását türelmetlenül várják a Vojvodina többi fiataljai is, remélve, hogy a fajimádat sötét korszakában a magyar és egyúttal az általános emberi kultúra egy újabb fellegvárát sikerül kiépíteni.”

Az 5., májusi szám az első oldalon közli Kalmár István *A vojvodinai magyar középosztály és az ifjúság* című írását, amely a középosztályt s általában az idősebb vezetőket bírálja, és megállapítja, hogy „Az egyesületekbe beözönlő ifjúság követelte a maga jogait. Új munkaprogramok és a fiatalok cselekvési szabadságáért folyt a harc. A régi, jó nevelők pisszegtek és csittfittgattak, de már nem találták meg azokat a szépen idomított báránycákát, melyeket évekkkel ezelőtt sorsukra hagytak.” A *Híd* ekkor már a Kommunista Párt irányításával készül.

A 10. (októberi) számban *Komolyabb magyar kultúréletet!* címmel T. L. J. az egyesületek szerepéről ír: „... az olvasókörökre és közművelődési egyesületekre igen fontos szerep vár. Ezek az egyesületek volnának hivatva az itteni magyarság kultúréletét megfelelő magaslatra emelni”. Megállapítja továbbá, hogy „Legnagyobb vajdasági magyar kultúregyletünk a szubotici Magyar Olvasókör, amelynek ifjúsági alosztálya az összes ilyen egyesületek közt a legerősebb . . .”

Európában ekkor már szorongató, sorsdöntő események zajlanak, s ezek visszhangja a *Híd* lapjain is megtalálhatók – a képzőművészet mintegy háttérbe szorul. A 11. (novemberi) szám *Krónika* rovatában egy jellemző hír: „Bartók

Béla, a világhírű magyar zeneszerző felszólította a budapesti rádió igazgatóságát, hogy olasz és német adóállomásoknak ne engedje szerzeményei átvételét.” Időszerű Edgar Hanewald *Goya menekül* . . . című írása is a polgárháború által veszélyeztetett alkotásokról és a művészről, s ezzel fejezi be: „Azóta egy évszázad múlt el. De Goya művészete még ma is él. Különösen napjainkban, amikor a Háború borzalmas jelenetei újra véres valósággá válnak, amely elől a holt, de halhatatlan Goyának menekülnie kell Madridból.”

Ebben az évfolyamban a szerkesztőség két ízben is közli Frans Masarcel háborúellenes fametszeteit.

1938 – A *Híd* ötödik évfolyama méltó az emlékezésre. A folyóirat ugyan előtte is, utána is sok eseménytől elzárkózott. Nem említi meg például Miloš Babić (1904–1968) kiállításait, pedig a kivételes festő két ízben is bemutatkozott a szabadkai közönségnek, 1936-ban amatőrök egy csoportjával, 1937-ben pedig önállóan a Városházán. Ez a második aktivista fellépés volt, sajtóságos konstruktivista módon megformált háborúellenes víziókkal, mint amilyenek a *Légi-szárazföldi manőver*, *Rakétaállomás*, *Diktátor*, *A béke lobogója*, *A sátánok álma*, *Antikrisztus munka közben* stb., amelyek dimenziójukkal és szellemükkel vitathatatlanul a „diadal a közöny fölött” célját valósították meg. Mégsem vonták magukra a „hidasok” figyelmét.

Az 1938-as évfolyam azonban azt bizonyítja, hogy tájékozottak, elkötelezetek és mondhatnánk, kifinomultan ravaszak.

Gál László a 6. (júniusi) szám 206. oldalán, a *Figyelő* rovatban *Századok művészete (Beszámoló a beogradi olasz képkiallításról)* című írásában olvasható: „Ciano gróf, olasz külügyminiszter ötletének köszönhetjük. . . (idéz Giuseppe Volpi előszavából, majd az olasz festészet maradandó értékeiről ír, s így fejezi be) . . . húsz évszázadon keresztül forrása és menedékhelye volt a civilizációnak. És most?”

A következő, 7–8. (július–augusztusi) szám *Krónika* rovatában két hír úgy lapul meg a többi között, hogy sejteni lehet az összefüggést. Az egyik: „Raul Auermann, híres osztrák író, a Pen-klubok osztrák tagozatának elnöke, a dachau (németországi) koncentrációs táborban meghalt.” A másik: „5000 festményt és szobort, 15 000 rajzot kidobtak a német múzeumokból és múcsarnokokból, mint »elfajzott művészetet«.”

A 9. (szeptemberi) számban, ugyancsak a *Krónikában* az utolsó előtti hír: „A Daily Telegraph jelentése szerint Londonban kiállították a németországi képzőművészek azon műveit, amelyeket a III. Birodalom az »elfajzott művészetek« csoportjába osztott be. A kiállításnak átütő sikere van . . .”

Ugyanakkor, amikor a közönség ezeket a számokat olvashatta és szorongva hallgatta az európai híreket, a „hidasok” és a szabadkai Magyar Olvasókör kiállításmegnyitóra készült.

A 10. (októberi) szám – végre – néhány oldalt szentel a képzőművészetnek, és közli három kiállított alkotás reprodukcióját is. Igaz, hogy Szántó A. (Mayer Ottmár szerkesztő) az *Ifjú művészek kiállítása* című jegyzetében azt írja, hogy

„A Híd nem nyújthat elég teret arra, hogy a . . . tárlat egyes kiállítóival külön foglalkozzék”, s ez bizony hiba! Ellenkezőleg, az egész számot a kiállításnak kellett volna szentelni, mert a tárlat a szerkesztőség különleges légkörének az eredménye volt, mint ahogyan maga a *Híd* is ennek az intellektuális feszültségnek a gyümölcse volt, később bebizonyosodott, hogy az erőteljes alkotó személyiségek, a kiváló szervezők és a következetes „művelődésiek” együtt fejlődtek folyóiratukkal. A kiállítás a hosszan tartó törekvések és vágyak mintegy zárójeleneteként talán az akkori vezetők érdeme volt, de az alkotások a többéves előkészületek gyümölcsei voltak.

Ezért ajánlom figyelmükbe Hangya András, Boschán György és Ács József akkori gondolatait:

„Festők akarunk lenni és nincs pénzünk festékre. Az akadémián mesterünk azt mondja: Festeni a legdrágább sport. Vigasznak keserű igazság.

Mi mégis dolgozunk.

A nyárspolgár eljön a kiállításra, ajkát lebiggyeszi és azt mondja: »Túlmodern.« »Futurista.«

Az impresszionista modorban készült kép is »futurista«, »túlmodern« a kispolgári keretből képtárba kerülő embernek. Nem tudja, hogy az impresszionista felfogású festmény ma már nem »túlmodern« és nem »futurista«.

Az új irányokra azt mondja a jó szándékú kispolgár, hogy hóbort, divat. A kispolgár fél együttlépni a haladó világgal. Az új irány divat annyiban, amennyiben minden divat, minden életmegnyilvánulás egy kor életszemléletének dokumentuma.

A futurizmus, expresszionizmus és a többi ma élő izmusok megannyi kísérlet egy új művészet megteremtésére. A születés, a kialakulás, a teremtődés mindig zavarokkal, tévelygéssel, kisebb-nagyobb anarchiával jár. Ez természetes.

Hogy az új művészet irányzatos? A művészetnek mindig volt és mindig lesz célja, és a festő mindig tükre a kornak és környezetének.” (*Hangya Bandi*)

„A materiális élet fejlődésében beálló változások megfelelő formában megtalálhatók a szellemi élet történelmében. Figyelnünk kell tehát a népek élet-konceptiójának fejlődését, hogy megérthessük a festészet kísérleteit és eredményeit. A materiális élet fejlődésénél egy figyelemre méltó tényezővel találkozunk. Ez a tempó. Ugyanis a politikai történelem fejlődése, ellentétben a kultúrtörténelem fejlődésével, nem egyenletes. Bár gyakran halljuk, hogy a történelem kerekét nem lehet megállítani, nagyon jól tudjuk, hogy ennek a kereknek forgása lassítható . . . A történelem kereke a reakció nyomására gyakran csikorog.

Az élő művészet folyása azonban megláthatatlan, akár a rádium kisugárzása. Ha az osztály, amellyel a művészet egykor együtt fejlődött, megszűnik haladó lenni, akkor a művészet elhagyja ezt az osztályt. Ilyen esetben a festészet leveti védelmező-oltalmazó mivoltát és forradalmivá válik. Megtámadja hűtlen bajtársát, a társadalmat. Nem mondhatjuk, hogy a festészet élő testébe nem próbáltak még balzsamot fecskendezni, hogy meggátolják továbbfejlődé-

sét, de ezek a kísérletek balul ütöttek ki, és a művészetből ilyenkor giccsipar lett. Rezsimművészet patetizmus. Az élő művészet válasza a reakcióra a tagadás. Aszerint, hogy melyik korban történik, a festők egyéni és öntudatlan vagy kollektív és öntudatos ellenállást tanúsítanak.

Befejezésül kísérreljük meg jellemezni a festészetet napjainkban. A festészet negatív magatartása a szürrealistákkal véget ért, és az új életkonceptió kikristályosodásával (a néptömegek aktív részvétele sorsuk irányításában) egyidejűleg a forma, ellentétben a dekadencia bomlottságával konstruktív és fegyelmezett, míg a téma terén megszűnik a külvilágtól való menekülés, és új érdeklődés mutatkozik az ember és a társadalom iránt.” (*Boschán György*)

„A viszonylagosan legérettebb morált jelképező művészet a legaktuálisabb.

A művészet tükröképe az anyagi javak megosztásán alapuló ideológiai áramlatoknak. Továbbá dokumentuma a művész erkölcsi állásfoglalásának az anyagi javak megosztásával és az ezen alapuló ideológiával szemben. Ma ez az állásfoglalás ellenzéki természetű.

Tehát a művészeteknek, vagyis ezek hordozóinak mindig aktuális problémája: fejleszteni a morált és az ennek megfelelő formát. Az új embertípus érzi az anyagi javak ésszerűtlen elosztását és a termelés anarchiáját. Ez az impresszionista életérzés. Ez tovább módosul, amikor ebben az életérzésben az erkölcsérzés imperatív vágyat kelt fel. Szilárdságot, biztonságot és rendet kíván az új embertípus.

Már nem sikerül az oroszlánnak széttépni a vadkant (Delacroix), mint a múlt század közepén a győzelmeskedő reakciónak a munkásságot.

Az új morálra se szűk, se bő, hanem cifraság nélküli, a tényleges szükségleteknek szabott ruhát kell adni. Ez legaktuálisabb problémája a festészetnek is.” (*Ács J.*)

A jugoszláviai fiatal magyar képzőművészek tárlata a szubotici Magyar Olvasókörben (1938. október 9–15.) – A mostani Népkör helyiségeiben megrendezett kiállítást, amely kétségtelenül a *Híd* köré csoportosult fiatal értelmiségieknek volt köszönhető, nem lehet csupán művészeti rendezvényként értékelni. A résztvevők összetétele heterogén volt, a műveket meghívásos alapon gyűjtötték egybe, és nem zsűrizték. A szervezők nyilvánvalóan bíztak a kiállítóknak, és elsősorban a belgrádi művészeti akadémia növendékeire, Hangyára, Ácsra és Boschánra számítottak. Almási Gábornál nem volt semmi kivetnivaló, a nagybecskereki fiatal Szabó György műve a címdoldalra került, Wanyek Tivadar (1910–1981) festőnek már volt tapasztalata, mint ahogyan már mások is kiállítottak korábban. Sajnos, dilettáns munka is akadt, de elvesztek, s így nem ítélezhetünk felettük. A kritika azonban kitért rájuk, s felróta a megengedhetetlen minőségi ingadozást, hiányolva a bírálóbizottságot, például Oláh Sándor vagy Balázs G. Árpád bevonását. Ez a kérdés ma is időszerű, tény azonban, hogy a *Híd* fiataljai nem akartak „kezdőknek” feltűnni a szabadkai „polgári körök” képzőművészeti életében. Azután Hangya robbanásszerűen tűnt fel

közvetlenül a folyóirat indulása előtt, a sajtó azonnal művésznek kiáltotta ki, s talán a többiek is ilyen gyors sikerben és érvényesülésben bíztak. Mindenesetre következetesek maradtak, szociálisan angazsáltak akartak lenni, s a sikeresebbek azok is maradtak.

Törekvéseik néhány évvel később, a háború utáni vajdasági képzőművészeti kezdeményezésekben igazolódtak be. Sokoldalú aktivizmusuk, erkölcsi kötelezettségük, hogy együtt éljenek a korrall és a környezettel, nem gátolta meg őket abban, hogy „hidakat” építsenek a képzőművészeti alkotások és az emberek között, akiknek műveiket szánták. Habár különösen 1938-tól hangsúlyozottan elkötelezettek, egyikük sem vált a szocialista realizmus dogmatikus hívévé. Azok, akik a kiállítás után is tartósan az alkotómunka mellett foglaltak állást, s tisztességgel vállalták a képzőművészek sorsát, hűek maradtak a kreativitáshoz, az emberi megnyilvánulás legszabadabb formájához és mindvégig következetesen kutatták a humanitás ismeretlen horizontjait.

A háború után már kialakult művészlekvént kitörölhetlenül beépültek művészettörténetünkbe.

Hangya András Almási Gáborral és másokkal együtt Szabadkán létrehozta a *figurális rajztanfolyamot*, amelyből modern művészeink sokasága nő ki (Sáfrány Imre, Vinkler Imre, Kalmár Ferenc, Faragó Endre és mások). Hangya azután nemsokára Zágrábba megy, diplomál és szabad művészként dolgozik.

Ács József, a szabadkai gimnázium tehetséges diákja, majd az egyetemen a tekintélyes Mile Milunović tanítványa, egyik szervezője lesz a nagy retrospektív kiállításnak *A magyarok képzőművészete* (Palics, 1952), s 1952-ben megalakítja a zentai művésztelepet. Tanárként dolgozik, évtizedeken át a *Magyar Szó* képzőművészeti kritikusa, s képzőművészeti Levelező Iskolája révén irányítgatja az ifjú tehetségeket, de mindennek felett nyughatatlan szellemű festő marad, s haláláig olyan alkotó, akit a fiatalok mesterüknek, de ugyanakkor kortársuknak is tartottak.

B. Szabó György (1920–1963) tanár, illusztrátor és festő már a háború utáni első években is eredményesen műveli a képzőművészeti kritikát, Szenteleky „helyi színeiben” és Milan Konjović „meggyökerezettségében” hisz, ugyanakkor pedig az absztrakt festészet első meggyőződéses híve és tolmácsolója is lesz.

Boschán György (1918–1984), a sajátos kifejezésű tekintélyes festő teljes munkáéveit a belgrádi Képzőművészeti Akadémia tanáraként tölti el.

Wanyek Tivadar, a vajdasági falusi házak sajátos poétikájának festője megalapította és nyugdíjba vonulásáig vezette az écskai művésztelepet, amely a modern jugoszláv kulturális élet tekintélyes galériájává vált, az ország minden részéből összegyűjtve az alkotókat.

A többi részvevő közül festő lett Erdei Sándor (1917) grafikus és karikaturista, annak idején Belgrádban Petar Dobrović növendéke; Nagy Sándor vidékünk tekintélyes régészévé vált; Szilágyi László mindvégig autodidakta festő maradt, aki Željko Kujundžić szobrásszal az egyik első önálló kiállítást rendezte a háború után (1945 júliusában); Gottesman Tiborra 1938-ban mint szobrászra figyeltek föl, később irodalmár s a szabadkai képzőművészeti események kró-

nikása lett. Volt, aki kirakatrendezőként folytatta, mások amatőr művészetkedvelők maradtak, néhányan pedig eltűntek abban az apokalipszisban, amelyet már 1938-ban sejteni lehetett.

A *Híd* novemberi számában, ismét a krónikában az egyik hír: „Guernica spanyol város borzalmas bombázásáról, amit a német és olasz-repülőraj közösen végzett Picasso, a világhírű spanyol festő olajfestményt készített . . . Picasso festménye megrázó erővel ábrázolja a védtelen asszonyok és gyermekek páni félelmét, és szörnyű irtózatát a bombázástól.”

Az 1939-es számokban nincs képzőművészeti írás. A májusi szám közli Đura Teodorovićnak, a Život csoport tagjának a *Traktor és eke* című fametszetét.

1940-ben a 6. (októberi) szám tartalmazza Harsányi Béla *Egy rajztömb margójára* című írását Đorđe Andrejević-Kun (1904–1964) festő nagyságáról. Kun a Život egyik alapító tagja volt, a háború után a szocialista realizmus meghatározó személyisége. Óbecsén akkor már megjelent egy grafikagyűjteménye, majd 1938-ban, miután visszatért Spanyolországból, 1939-ben megjelent egy tizenkét lapból álló mappája, *A békéért és a szabadságért* címmel, amelyet azonnal elkoboztak és betiltottak. Erről ír H. B. és hangsúlyozza: „ . . . Tehát minden rajznak, minden színösszerakásnak valami jelentősége van, mely nélkül semmi szépsége nincs . . .”

A *Híd* 1940 decemberéig jelent meg. Akkor betiltották. A következő évben ide is megérkezett a háború. Mayer Ottmár szerkesztőnek és sok munkatársának a nevét később az *Akaszottak balladája* című emlékmű alá vésik, amelyet Glid Nándor, a háború előtti Szabadkán felnőtt szobrász alkotott meg.

A fiatalok 1938-ban megrendezett kiállításának hivatásos művészévé vált részvevői közül Szabadkán ma már csak Almási Gábor szobrász él. Ez év áprilisában Kanizsán megrendezték sajtóságos „retrospektív” kiállítását. Itt fényképek mutatták be korai műveit. Néhány fotó, szerencsére, az 1938-as előkészületek idejéből is fennmaradt. Így, ha villanásnyira is, átérezhettük a fiatalok akkori tárlatának hangulatát. Almási Gábor alkotásaiból ítélve jó kiállítás lehetett. Kár, hogy nem lehet rekonstruálni. Kár, hogy a szerkesztőség akkor, 1938 októberében nem szentelte neki a teljes számot.

Mégis, ismertük a részvevőket, olykor-olykor meghallgathattuk az emlékezéseket, s végül megértettük: a *Híd* körüli csoportnak nem volt lehetősége, hogy annak idején megalapozhasson egy rovatot, minden csupán a sejtésekben és megfogalmazatlanul maradt, amíg maguk a részvevők önálló alkotó személyiségekként nem pótolták be az akkor elhanyagoltat és elvesztettet, különösen Ács és B. Szabó, akiket ma a vajdasági képzőművészeti kritika kiemelkedő művelőiként tartunk számon.

KARTAG Nándor fordítása

Maurits Ferenc: In memoriam Oto Bihalji-Merin